

Recenzja rozprawy doktorskiej mgra Jakuba Niewińskiego
pt. *Wrażliwość międzykulturowa uczniów i studentów z Polski i Ukrainy*
na różnych etapach edukacji w Polsce,
napisanej pod kierunkiem prof. UZ dr hab. Ewy Pasterniak-Kobyleckiej
w Uniwersytecie Zielonogórskim

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska mgra Jakuba Niewińskiego stanowi kolejny ważny głos wśród szybko narastającej literatury z zakresu nauk społecznych, poświęconej problemowi masowych migracji uchodźców wojennych oraz agresji rosyjskiej na Ukrainę i jej skutkom, w kontekście współczesnych przemian demograficznych i społecznych. Podejmuje ona ważny i dotąd dostatecznie niezbadany problem wrażliwości międzykulturowej młodych ludzi – uczniów i studentów polskich i ukraińskich przebywających w Polsce. Warto także zauważyć, że doktorant podjął się ważnego i aktualnego problemu wpisanego w pedagogikę międzykulturową, pisząc o wydarzeniach i przeżyciach, które niejako „stają się” wraz z ich pisaniami, a zatem odzwierciedlają żywą tkankę biografii młodych ludzi. Praca stanowi ważny głos w dyskusji na temat integracji migrantów a także edukacji międzykulturowej. Przeprowadzone przez mgr Jakuba Niewińskiego analizy są istotne zarówno w kontekście teoretycznym, jak i mogą być źródłem implikacji dla praktyki pedagogicznej i szerzej dla polityki społecznej.

Autor stawia sobie ważne cele w obszarze nauki i dydaktyki, wskazując na znaczenie badań wrażliwości międzykulturowej zarówno w perspektywie problemu integracji, ale także w kontekście konstruowania tożsamości kulturowej, a szczególnie rozwoju kompetencji komunikacyjnych i społecznych. Pragnie on nie tylko zrekonstruować na podstawie swoich badań empirycznych, ale także zrozumieć sensy

nadawane przez jego rozmówców wrażliwości międzykulturowej w różnych grupach młodych ludzi funkcjonujących w zróżnicowanym środowisku edukacyjnym.

Rozprawa doktorska mgra Jakuba Niewińskiego składa się z pięciu rozdziałów, które mają logiczną i spójną strukturę. Całość poprzedzona jest streszczeniem oraz wstępem wprowadzającym w tematykę rozprawy. W części pierwszej doktorant w sposób poprawny merytorycznie nakreśla konteksty teoretyczne prowadzonych badań. Odwołuje się tutaj słusznie do pedagogiki międzykulturowej i etnopedagogiki, powołując się na klasyczne teorie oraz najnowsze koncepcje w tym obszarze. Następnie definiuje szereg pojęć kluczowych dla rozważań podjętych w pracy, między innymi: komunikację międzykulturową, globalizację i glokalizację, wielokulturowość, transkulturowość czy filozofię dialogu. W rozdziale tym mgr Jakub Niewiński przywołuje także koncepcję szoku kulturowego oraz różnice kulturowe między Polską i Ukrainą. Rozdział oceniam pozytywnie pod każdym względem, bez wątpienia świadczy on o dobrym rozpoznaniu teoretycznym podjętej problematyki badawczej.

W rozdziale drugim doktorant podjął próbę opisu szkolnictwa w Polsce po 2022 roku wraz z wyzwaniem, które pojawiły się w związku z koniecznością kształcenia dzieci migrantów/uchodźców. Pojawiają się tutaj także fragmenty poświęcone nauce języka polskiego jako obcego oraz roli asystentów międzykulturowych. Rozdział ten został napisany poprawnie merytorycznie, a narracje w nim prowadzone są logiczne i dobrze uargumentowane.

Z kolei w rozdziale trzecim, poświęconym podstawom metodologicznym badań własnych (tak powinien być zatytułowany zamiast aktualnego – Metodologia badań własnych) autor przedstawia wybrany przez siebie paradygmat oraz opisuje metodę i proces badawczy.

Przeprowadzone przez siebie badania magister Jakub Niewiński osadził w paradygmacie interpretatywnym, który sprawia, że badacz staje się realnym uczestnikiem procesu badań ze wszystkimi tego konsekwencjami. A zatem niemożliwe jest, jak deklaruje doktorant na s. 39, unikanie subiektywnych ocen i interpretowania faktów. W badaniach przeprowadzonych metodą/techniką wywiadu jakościowego „To, co się pamięta i co się mówi, ma charakter sytuacyjny, jest kształtowane w niemałym stopniu przez nieprzewidywane okoliczności spotkania

między narratorem a słuchaczem i relacje władzy między nimi”. Trzeba też pamiętać, że „sposób przeprowadzenia badań, jak również osobiste doświadczenia i kulturowe założenia badacza stanowią filtry przez które opowieść jest przesiana i reprezentowana jako tekst”¹. Freeman twierdzi w tym kontekście, że “rola badacza w tworzeniu opowieści nie stanowi <<zakłócenia danych>, lecz w większym stopniu jest on integralną ich częścią, w rzeczywistości stanowi dane”². Trzeba również uwzględnić następujące zastrzeżenie: „Narracja w sposób nieunikniony redukuje doświadczenia, które w swojej żywotności i bogactwie zawsze zdecydowanie przekracza ich możliwą do przekazania ekspresję wyrażaną przez człowieka. Tak więc, opowieści nie można postrzegać po prostu jako odzwierciedlające życie tak jak było ono przeżywane ale powinny być także postrzegane jako interpretacje przeszłości, generowane w specyficznym kontekście teraźniejszości”³. Należy je interpretować „jako reprezentowanie a nie tyle dokumentowanie rzeczywistości, narracje stają się metodologicznie bardziej skomplikowane, jednakże jednocześnie otwierają – w kontekście teoretycznym – bardziej interesujące możliwości”⁴.

A jednocześnie badacz musi mieć świadomość, że obraz, który wyłania się z jego narracji jest uwikłany w doświadczenia biograficzne, zdeterminowany, do pewnego przynajmniej stopnia, przez jego własne lektury i spotkania. Należy tu zwrócić uwagę na warunkowość uzyskanej wiedzy, co wpisuje się w postulat A. Straussa i J. Corbina, zgodnie z którym „Wszystkie interpretacje (...) są ograniczone w czasie – w podwójnym znaczeniu. Po pierwsze, są one zawsze tymczasowe, nigdy nie są ustanowione na zawsze (...) Po drugie (...) badacze i teoretycy nie są bogami, lecz mężczyznami i kobietami żyjącymi w pewnych okresach, zanurzonymi w pewnych społeczeństwach, poddani działaniu aktualnych idei i ideologii (...)”⁵.

Autor słusznie, w kontekście wybranej opcji metodologicznej, posłużył się wywiadem częściowo ustrukturyzowanym oraz jakościową analizą dokumentów.

Problem główny przyjął następującą postać: Jakie są przejawy wrażliwości międzykulturowej uczniów i studentów z Polski i Ukrainy w kontekście ich narracji?

¹M. Eastmond, Stories as Lived Experience: Narratives in forced Migration Research, “Journal of Refugee Studies”, vol. 20, no 2, 2007,, s. 249.

² Podaję za: tamże, s. 261.

³ Tamże, s. 250.

⁴ Tamże

⁵ A. Strauss, J. Corbin, *Grounded Theory Methodology* [w:] *Handbook of Qualitative Research*, s. 279.

Usunęłabym z niego fragment „w kontekście”, ponieważ wrażliwość międzykulturowa nie tyle przejawia się w kontekście narracji osób uczestniczących w badaniach, co z tej narracji jest przez badacza odczytywana, interpretowana.

Błędnie sformułowany został także problem szczegółowy:

Na ile stereotypy mogą wpływać na życie osób objętych badaniami?

Ponieważ zarówno sformułowanie „na ile” odnosi się do perspektywy badań pozytywistycznych, jak i badanie wpływu można zrealizować wyłącznie metodą eksperymentu.

W przypadku wydania pracy drukiem warto doprecyzować sposób doboru próby badanej, oraz dokładniej uzasadnić jej wielkość; na ten moment wydaje się, że jej głównym kryterium była dostępność osób pozyskanych techniką kuli śnieżnej. Istotny byłoby także wyłonienie i opisanie kryteriów interpretacji wyników. Z opisu znajdującego się na stronie 166 wiemy, że w badaniach uczestniczyło 16 osób, w tym dziewięciu Ukraińców i siedmiu Polaków. Jedenaście osób to kobiety. Próba była zróżnicowana pod względem wieku, od 12 lat po 21.

W badaniach tego typu szczególnie ważne są kwestie rzetelności i wiarygodności badań oraz ograniczeń przyjętych metod. W pracy znajduje się informacja na temat uzyskania pozytywnej opinii Komisji do Spraw Etyki Pedagogicznych Badań Naukowych Instytutu Pedagogiki UZ.

Warto także zauważyć, że mgr Jakub Niewiński nie dokonał, jak podkreśla na s. 180 „rekonstrukcji” doświadczeń uczniów i studentów, bowiem nie wykorzystał umożliwiających tę rekonstrukcję narzędzi. Zdecydowanie natomiast w rezultacie przeprowadzonych badań uzyskał materiał pozwalający na interpretację znaczeń jakie nadają osoby biorące udział w badaniu swoim doświadczeniom.

W rozdziale czwartym przedstawiono analizę wyników badań wraz z ich interpretacją. Zdecydowaną wartością tego rozdziału jest szerokie spektrum kontekstów podjętych przez autora. Wśród analizowanych aspektów umieścił on postrzeganie własnej kultury przez młodych ludzi, postrzeganie kultury Innego, stereotypy narodowe, problem komunikacji i jej barier a także rolę języka w integracji międzykulturowej. Bez wątplenia przeprowadzone przez mgra Jakuba Niewińskiego badania oraz ich analiza są źródłem wielu cennych informacji. Wyłania się z niej

badacz wrażliwy na Innego i zjawiska kultury. Zabrakło jednak głębszej interpretacji, bardziej wnikliwej refleksji nad przyczynami i skutkami opisywanych zjawisk. Warto byłoby powiązać w bardziej dogłębny sposób rozważania teoretyczne z częścią empiryczną. W analizowanym problemie różnic kulturowych doktorant skoncentrował się na aspektach pozytywnych, integracyjnych. Warto jednak zwrócić uwagę na napięcia i problemy, które mogą się pojawiać w relacjach polsko-ukraińskich, także w kontekście edukacyjnym. Nie jest to oczywiście konieczne, choć ze względu na zróżnicowanie próby osób objętych badaniami warto byłoby pokusić się o dokładniejszą analizę różnic (i ich przyczyn) między osobami biorącymi udział w badaniu, np. uczniami szkoły podstawowej i studentami, można przecież wstępnie założyć, że mogą mieć oni odmienne doświadczenia w eksplorowanym obszarze. To, czego zabrakło w tej części – a jest dużą wartością każdych badań jest odniesienie się do wyników badań innych autorów, co pozwala na dystans do własnych ustaleń, refleksję nad nimi i dyskusję.

Rozdział piąty stanowi przegląd dobrych praktyk i rekomendacji dla praktyki edukacyjnej. Ponadto autor wskazuje w nim na możliwe dalsze kierunki analiz i badań empirycznych w podjętym obszarze. Rozważania w nim zawarte oceniam pozytywnie.

Warsztat naukowy doktoranta jest poprawny, wymaga jednak dopracowania. Bez wątplenia mocną stroną rozprawy jest erudycja autora, umiejętność doboru źródeł i bardzo dobra znajomość literatury przedmiotu. Minusem jest nadmierne cytowanie, które sprawia, że przeważa ujęcie definicyjne – mgr Jakub Niewiński wyjaśnia szereg pojęć, między innymi, aksjologię, interdyscyplinarność, tolerancję, zaufanie. Jednak w dużej mierze tworzy to zbiór definicji, którym brakuje pewnego uporządkowania w logice narracji. Można byłoby przyjąć kryterium chronologiczne lub typologiczne. W konsekwencji narracja, choć erudycyjna, staje się swoistym patchworkiem, a przecież z rozważań autora można z całą pewnością wywnioskować, że potrafiłby on stworzyć brikolaż, zawierający krytyczne podejście do omawianych koncepcji teoretycznych, szczególnie, że pisze o tym na s. 171 rozprawy doktorskiej.

Oczywiście syntetyczne przedstawienie najważniejszych dla rozprawy pojęć oceniam pozytywnie.

Styl pisania magistra Jakuba Niewińskiego jest poprawny, wywód ma charakter akademicki, jest logiczny i dobrze uargumentowany. Jednak w niektórych fragmentach brak jest precyzji wypowiedzi, pojawiają się kolokwializmy (chłopaki, s. 35), sformułowania typu: badania dysertacyjne (s. 36) czy wywiad częściowo ustrukturalizowany (streszczenie). Są to oczywiście drobne uchybienia ale warto je poprawić ponieważ mylne użycie podobnego słowa może skutkować inną interpretacją jego znaczenia, jak np. wywiad ustrukturalizowany, który stosowany jest w procedurze rekrutacyjnej.

Warto też wyeliminować powtórzenia i popracować nad korektą stylu – zdarzają się w tekście równoważniki zdań np. Zaproponowanie tam, gdzie jest to konieczne, modyfikacji i udoskonalenia praktyk edukacyjnych służących wzmocnieniu komunikacji i wrażliwości międzykulturowej (s. 15) lub zdania niezrozumiałe z uwagi na pominięcie fragmentu wypowiedzi, np. „Psycholog z duńskiego Steinar Kvale, wykorzystując perspektywę fenomenologiczną, przypisuje wywiadowi częściowo ustrukturyzowanemu następujące aspekty” (s. 63).

Praca została przygotowana starannie pod względem redakcyjnym. W przypadku zamiaru jej opublikowania należy uzupełnić przypisy, w obecnej postaci wiele akapitów jest ich pozbawionych. Na przykład na s. 94 znajduje się obszerny akapit z książki *Ukraińskie uchodźczynie wojenne. Tożsamość, trauma, emancypacja* (Gromkowska-Melosik, Boroń, 2023, s. 75):

„Psychospołeczny szok osób przybyłych z Ukrainy jest skutkiem nakładania się doświadczeń wojennych, utraty najbliższych, bycia obiektem przemocy, a także opuszczenia dawnego środowiska, rodzinnego, zawodowego, narodowego i kulturowego oraz materialnego (np. własnego domu) oraz konieczności adaptacji do nowych niepewnych warunków. Mamy tu do czynienia w pewnym sensie z przerwaniem „ciągłości tożsamościowej”. Nagle jednostka zostaje pozbawiona swojej psychospołecznej symboliki i nie może uczestniczyć w całonocnych rytuałach. Jednym z najbardziej ostrych sensorów w okresie po-imigracyjnym jest lęk o zdrowie i życie najbliższych, od których często nie ma wiadomości. To może w dużej mierze nie tylko zaburzać procesy adaptacyjne, ale stać się źródłem ogromnych lęków i depresji” (s. 94, doktorat).

KONKLUZJA

Niezależnie od uwag krytycznych jednoznacznie stwierdzam, że zarówno część empiryczna i teoretyczna spełniają standardy akademickie, świadcząc o dojrzałości intelektualnej i zdolności do prowadzenia dyskursu naukowego przez magistra Jakuba Niewińskiego. Trudno też nie dostrzec, że przedmiotowa dysertacja rzuca nowe światło na problemy migracji i społeczeństwa wielokulturowego.

Niewątpliwie badania przeprowadzone przez doktoranta mogą przynieść praktyczne implikacje dla rzeczywistości społecznej i edukacyjnej. Recenzowana praca może przy tym stanowić ważny głos w debacie nad problemem migracji i być źródłem wiedzy dla konstruowania programów interwencyjnych oraz polityki migracyjnej.

Rozprawa doktorska mgr Jakuba Niewińskiego jest interesującym poznawczo i wartościowym dla teorii i praktyki edukacyjnym opracowaniem podejmującym istotne zagadnienie wrażliwości międzykulturowej. Doktorant wykazał się erudycją, a przeprowadzone przez niego analizy oceniam jako merytorycznie poprawne i oceniam je pozytywnie pod każdym względem. Konkludując, recenzowana rozprawa doktorska spełnia wszelkie wymagania Ustawy o stopniach i tytułach naukowych z dnia 20 lipca 2018 roku (Dz. U. z 2018r. poz. 1668 z późn. zm.), w związku z tym wnoszę o dopuszczenie mgra Jakuba Niewińskiego do publicznej obrony pracy doktorskiej.

Agnieszka Gromulowa - Melosik